

Marko Uršič

Živa renesansa

Deset predavanj

Cankarjev dom v Ljubljani, 2005 in 2007

Uvodno pojasnilo

Tu so povzetki desetih predavanj o renesančni kulturi, umetnosti in filozofiji, ki sem jih imel v Cankarjevem domu v Ljubljani, v dveh ciklih (2005 in 2007). Snov teh predavanj je v glavnem objavljena v obeh knjigah *Poletja: O renesančni lepoti* (2004) in *Sedmerke* (2006) moje nastajajoče filozofske tetralogije *Štirje časi*.

Predavanja so zasnovana kot splet umetnosti, mitologije, zgodovine simbolov in idej, kulturologije ter zlasti filozofije. Prvi cikel, tj. predavanja I-V, obravnava florentinsko renesanso v njenem "zlatem" *quattrocentu*: začnemo z Botticellijevo *Primavero*, potem se vračamo v prvo polovico 15. stoletja, ko so začele nastajati renesančne Firenze kot "nove Atene", glavni poudarek pa je na odnosu med čutno in duhovno lepoto, ki sta bili v zgodnji in visoki renesansi harmonično uravnovešeni, idejno utemeljeni v znova oživiljenem platonizmu (Ficino, Pico). Z genialnim Leonardom prehajamo iz prvega v drugi cikel, k predavanjem VI-X, v katerih potujemo iz Italije v "čezalpska" renesančna središča v 16. stoletju, ustavimo se pri duhovitem Erazmu, Moru, Rabelaisu, pri modrem Montaignu, in naše popotovanje zaokrožimo z Giordanom Brunom, ki je z vizijo vesoljne neskončnosti daleč presegel svoj čas.

Naše obujanje renesančnega duha ni usmerjeno zgolj v preteklost, temveč razumemo renesanso tudi kot *živo metaforo* v naši sedanjosti, kot možnost neke "nove renesanse", ki bi dala naši kulturi nov dih in duh ter okrepila zaupanje v prihodnost.

Zahvaljujem se Cankarjevemu domu, ki mi je omogočil ta predavanja, predvsem urednicama Renati Šebez in Barbari Rogelj, ter seveda vsem tistim, ki ste mi prisluhnili in me vzpodbujate pri nadaljnjem delu.

Vsebina

I. Sandro Botticelli, od mitologije do mistike

Botticellijsve slike, predvsem *Primavera* in *Rojstvo Venere*, dandanes prištevamo med »ikone renesanse«. V predavanju je osvetljeno zgodovinsko, idejno in simbolno ozadje teh podob, slikarjeva povezava s sočasno novoplatonsko filozofijo v Firencah ter njegovo poznejše približevanje duhovnosti in mistiki.

II. Marsilio Ficino o duši in angelu

Najpomembnejši filozof florentinske renesanse, novoplatonik Marsilio Ficino, je s svojimi žlahtnimi mislimi in razpravami močno vplival na celotno kulturo in umetnost svojega časa. Posebna pozornost je namenjena duši in angelu, dvema »hipostazama« duhovne lepote, v katerih se zrcali odnos med gibanjem misli in mirovanjem uma in ki simbolno povezujeta čas in večnost.

III. Renesančno mesto med realnostjo in utopijo

V *quattrocentu*, za časa obeh največjih Medičejcev, Cosima in Lorenza, so renesančniki gradili Firence kot »nove Atene«, idealno mesto v umetniškem, kulturnem in političnem smislu. Sredi harmonične mreže proporcev, v »zlatem rezu« med realnim in idealnim, zemljo in nebom, pa stoji človek, Leonardov, *Anthropos* – in v njegovem pogledu, očišču vidne in nevidne perspektive, se prebujata novoveški subjekt.

IV. Skrivnosti Hermesa Trismegista: *Corpus Hermeticum*

»Pristna modrost« starih hermetičnih spisov je močno vplivala na renesančno filozofijo in umetnost. Avtorstvo teh spisov so pripisovali »trikrat največjemu Hermesu«, grškemu in egiptčanskemu bogu pisave in skrivnih znanj, vodniku živih popotnikov in mrtvih duš. Hermes govori človeku, da je »nevidni Bog popolnoma viden«, kajti prisoten je vsepovsod v veselju kot najvišji um, najgloblji *logos*. Gre za vprašanje odnosa med teizmom in panteizmom.

V. Pico in Savonarola: filozof humanist in teolog reformator

Ko se konča zlata doba Medičejcev, v Firencah za nekaj let duhovno in politično prevlada verski reformator Girolamo Savonarola, ki želi spreobrniti »nove Atene« v »novi Jeruzalem«, vendar se njegova usoda tragično konča na grmadi. Filozof Pico della Mirandola, sprva Savonarolov prijatelj, pa je mislec drugačnega kova: znanilec humanizma, strpnosti in mnogoterosti različnih človeških poti, ki se šele v presežni resnici stekajo v Eno. V njunem nasprotju gre za duhovno dilemo, ki je živa in pereča še dandanes.

VI. Leonardo da Vinci: »znati videti« (*saper vedere*)

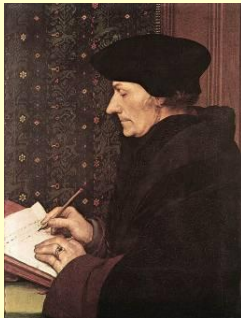
Čudenje velja za začetek filozofije, z njim pa se začanja tudi Leonardov *saper vedere* (znati videti). Videti in vedeti! Kaj je v človeku višjega in plemenitejšega od te strasti? V Leonardovem *Traktatu o slikarstvu* beremo: »Oko je okno človeškega telesa, skozi katero duša opazuje lepote sveta in uživa v njih.« Vesoljna igra luči in teme, svetlobe in senc se v slikarstvu razodeva s tehniko *chiaroscuro*, ki je »znanost velikega pomena«. Za Leonarda je slikarstvo najbolj resnična pot spoznanja, kajti v vidnem se razodeva božanski um in ljubezen do stvarstva.

VII. Renesančne menipeje in utopije

Renesansa je znova odkrila antično kulturo in v njej našla tudi komedijo, satiro, grotesko – umetniške zvrsti, ki prinašajo zdravilen, četudi pogosto grenak smeh. Nadoblačnik Menip v starih Lukijanovih *Satirah* z lune opazuje norost našega sveta. Véliki renesančni humanist Erazem Rotterdamski pa je s svojim menipejskim pogledom v *Hvalnici Norosti* pripisal sami norosti najvišjo pamet. Njegov angleški prijatelj Thomas More je ustvaril bistroumno *Utopijo*, v kateri se zrcalita uboštvo in krivičnost sočasne družbene dejanskosti. Menipejsko-utopična sta tudi oba Rabelaisova velikana, *Gargantua in Pantagruel*. Na drugačen način, a nič manj značilno za renesanso, pa plešejo človeški goliči v *Vrtu naslad* Hieronima Boscha.

VIII. Disput med Erazmom in Luthrom o svobodni volji

Reformacijska gibanja so bistveno zaznamovala drugo renesančno stoletje, ki je bilo veliko bolj krvavo in tragično od prvega. Slovenci smo s Trubarjem in Dalmatinom dobili svojo pisano besedo. Vendar pa to ne pomeni, da je bila reformacija v širšem, *duhovnem* smislu najboljši odgovor na dogmatsko in moralno krizo katoliške Cerkve. V predreformacijski renesansi, v *quattrocentu*, so bile namreč nakazane precej drugačne alternative duhovnega razvoja (Kuzanski, Ficino, Pico idr.), ki so jih utišale verske vojne v 15. stoletju. Pred njimi, v usodnem spopadu idej, pa je še posebno zanimiva polemika med Erazmom in Luthrom, v kateri ni šlo samo za vprašanje človekove svobodne volje, ampak za soočenje dveh vélikih duhov, ki sta vsak na svoj način opredelila našo civilizacijo vse do dandanes.

IX. Michel de Montaigne: znati živeti (sedem modrosti *Esejev*)

Michel de Montaigne je izjemen, žlahten duh pozne renesanse. V tragičnem obdobju verskih vojn, v času družbene in moralne krize, mu je uspelo ohraniti človeško celovitost, srečo in upanje ter seveda napisati znamenite *Eseje*, s katerimi je ustvaril povsem novo zvrst filozofsko-leposlovnega pisanja: zapisovanje živega, posameznega, konkretnega človeka iz mesa in krvi, ki premišljuje *o samem sebi*, išče svojo dušo in duha, modrost in večnost. Montaigne je »konstruktivni skeptik«: skepsa (prvotno, v grščini ta izraz pomeni premišljevanje) je pot misleca k presežni, v dejanskosti nikoli doseženi najvišji resnici. Modrost je strpna, preprosta, vselej vedra in odprta čudežni skrivnosti bivanja. Bistvo Montaigneove filozofije – njen osrednji »nauk«, ki je dragocen v vseh časih, tudi danes – je *znati živeti*.

X. O mnogih svetovih in enem vesolju (Kopernik, Bruno ... do dandanes)

Največji renesančni znanstveni dosežek je Kopernikova vpeljava heliocentrizma. Naše zadnje predavanje se posveča glavni duhovni implikaciji tega znamenitega obrata: premišljujemo o *razsrediščenju* človeškega oziroma »bogočloveškega« kozmosa, o procesu, ki se je začel s Kopernikom in se nadaljuje vse do naših dni. Preseganje geocentrizma, razsrediščenje Zemlje, našega vesoljnega doma, dotlej *edinega* realnega sveta, srčike vesolja – zgodilo se je, paradokсно, ravno v renesansi, ki je sicer Človeka postavila v središče sveta – se nikakor ni moglo ustaviti pri heliocentrizmu. Naslednji, odločilni korak v tej smeri je napravil Giordano Bruno z naukom o neskončnem univerzumu brez vsakega prostorskega središča. Vendar je Bruno, spet paradokсно, ohranjal metafizično »središče« *univerzuma* v novoplatonskem *Enem*, kajti, kot je zapisal: »Vesolje je eno, neskončno, negibno«. – In na koncu se vprašamo: ali so dandanes, v sodobnih fizikalno-kozmoloških teorijah o »večsolju« (*multiverzumu*), še prisotne sledi tega prastarega, metafizičnega, presežnega Enega?